

**BAŞLADIĞI YERDE SONLANAN VAROLUŞSAL MÜCADELE: SOKAKTAKİ ADAM
YAŞLILIK PSİKOLOJİSİ KAPSAMINDA FARKLI BİR YAKLAŞIM**

Gülbahar Baştuğ*, Hatice Gidemem**, Ahsen Karaburun**, Ömer Kazancı**, Hasan Kızıldağ**, Miraç
Gül Kışlıoğlu**, Aşkın Koç**

Makale geliş tarihi/Received:25.07.2019

Kabul tarihi/ Accepted:20.04.2020

*Ankara Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu

**Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Psikoloji Bölümü

baharbastug@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9530-1540

haticegidemen@gmail.com

ORCID: 0000-0003-3721-964X

ahsenkaraburun@gmail.com

ORCID: 0000-0001-6332-5337

omerr.6565@outlook.com

ORCID: 0000-0002-7142-7840

hasankizildag13@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2070-0795

mirackislioglu1907@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2509-7107

askinnkoc@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8358-0802

Sorumlu Yazar / Corresponding Author:

Gülbahar Baştuğ

Ankara Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Tepebaşı, Fatih Cd. 197/A, 06290 Keçiören-Gazino/Keçiören/Ankara

ÖZET

Bu yazıda "Sokaktaki Adam" kitabı genelde psikoloji, özelde ise yaşlılık psikolojisi bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Kitap yaşamın genel durumunu yaşlılık sürecinin çarpıcı sonuçlarıyla yüzleştirmekte ve yaşlanmayla birlikte ölümün bir kavramdan daha fazla anlam taşıyabilme nedenlerine değinmektedir. Başkarakterin yaşamı son bulmadan önce ölüme karşı verdiği mücadelelerin temelinde geride iz bırakmak olduğuna ve yaşlanmayla birlikte sevgi ve bağlanma ihtiyacının önemine vurgu yapılmaktadır. Aktif bir rol oynayarak yaşamın kayıp ve kazançları karşısında çeşitli tutumlar sergileyen ve verdiği kararların getirdiği sonuçlarla varoluşunun sonlarında yüzleşmek zorunda kalan Sokaktaki Adam'ın pişmanlıklarla dolu bir süreçten geçtiğini çarpıcı bir şekilde anlatan bu kitap ayrıca "yaşlılık kuramları" çerçevesinde de değerlendirilmeye çalışılmıştır. Biyopsikososyal varlık olan insanın yaşlanma süreciyle birlikte oluşan fizyolojik hasarların bireyde ne gibi bir ruhsal çökkünlüğe ve sosyal izolasyona sürükleyebildiğinin de

kapsamlı bir analizi yapılmıştır. Yine bu çalışmada, bireyin yaşlılık süreciyle birlikte geçmişte yaptığı hataların sonuçlarıyla yüzleşirken olayları algılayış tarzının nasıl değişebildiğine, sosyal ilişkilerinin ne düzeyde hasar gördüğüne ve bu mücadelenin başlamasıyla yıpratıcı bir ruh haline neden girildiğine değinilmektedir. Bununla birlikte uyum sağlama ve var olan durumu kabullenme stratejisinin bireyin yaşamının nasıl sonlanacağını belirlemesinin önemi vurgulanmaktadır.

Anahtar kelimeler: yaşlanma, biyopsikososyal yaşlanma, sağlıklı yaşlanma, ölüm korkusu

AN EXISTENTIAL STRUGGLE THAT ENDS WHERE IT BEGINS: EVERYMAN A DIFFERENT APPROACH IN THE SCOPE OF AGING PSYCHOLOGY

ABSTRACT

The book "Everyman" was evaluated from the perspective of psychology in general and of psychology of aging in particular. The book confronts the general situation of life with the striking consequences of the aging process and mentions the reasons why death can carry more meaning than a concept with aging. It is emphasized that "Everyman" is willing to leave a trace behind before his life ends in the base of the struggles against death and the importance of the need for love and attachment with aging. He is confronted with the consequences of his decisions, showing various attitudes to the losses and gains of life. This book has also been evaluated within the framework of theories of aging. It was analyzed comprehensively that the physiological damages associated with the aging process of the human being, a biopsychosocial being, can lead to depression and social isolation. While "Everyman" faces the consequences of past mistakes along with the aging process, how his style of perception of events can change, the extent to which his social relations are damaged and, why been in a destructive mood with the start of this struggle. However, it is emphasized that the strategy of adaptation and acceptance of the current situation determines how the individual's life will end.

Key words: aging, biopsychosocial aging, successful aging, fear of death

GİRİŞ

"Sokaktaki Adam" (Roth, 2012) kitabı bir cenaze töreni ile başlamaktadır. Ana karakter bir reklam ajansından emekli olmuş, dışardan bakıldığında oldukça güzel bir hayat sürmüş ödüllü bir sanat yönetmenidir ve bu özelliği karşı cinsin ilgisini çekmesinde oldukça etkili olmuştur. Yaptığı üç evlilikte de aradığını bulamayan Sokaktaki Adam'ın ikinci evliliğinden olan kızı Nancy ile arası ilk evliliğinden olan iki oğluna göre daha iyidir. Finans konusunda başarılı olan ağabeyiyle de arası oldukça iyidir, aralarında kardeşlikten ziyade bir akran ilişkisi bulunmaktadır. Fakat sağlık sorunlarının baş gösterdiği dönemlerde ağabeyinin kendisinden daha sağlıklı olmasını kıskanmaya başlamıştır. Ana karakter çocukluğundan itibaren belirli aralıklarla hastaneye yatmış, ameliyat olmuş ve ilerleyen yaşlarda kendisinde kalp ve damar rahatsızlıkları oluşmuştur. On Bir Eylül saldırılarından sonra özellikle emeklilerin yaşadığı bir sahil kasabasına taşınmış ve burada resim dersi vermeye başlamıştır. Ancak gün geçtikçe hayal ettiği emeklilik hayatından sıkılmış ve kızına yakın bir yerde şehir merkezine taşınmayı düşünmüştür. Fakat kalp krizi sebebiyle tekrar hastaneye yatmıştır. Ana karakterin ölümü ve defnedilmesiyle başlayan kitap yine ana karakterin ölümüyle sonlanmaktadır. Kitap boyunca kişi mutlu geçmişini, başarısız evliliklerini, yarı yolda bıraktığı insanları, yarım kalan hayallerini ve pişmanlıklarını hatırlamaktadır.

Sokaktaki Adam gerek yazar Philip Roth'un sıradışı anlatımı gerekse kitabın ana karakterinin hayatını gerçekçi bir şekilde kaleme alması yönünden özgün bir yapıttır. Kurgusal olarak herhangi bir sıralama doğrultusunda ele alınmamış olması, yani bilinç akışı yönteminin kullanılıyor olması açısından roman dikkat çekicidir. Sokaktaki Adam sık sık sağlık sorunları yaşayan, üç evlilik yapmış ve eşlerini aldatmış, resme ilgi duyan, hayatının son dönemlerine doğru sürekli gençliğini düşünen ve "ölüm" ile bilişsel savaş veren bir karakterdir. Kitabın orijinal adı olan "Everyman" ile Roth'un ana karakter ve onun etrafında yaşanan diğer bireyler ile bir "herkes" tablosu çizmeye ve yaşlılığa ilişkin genel bir şema vermeye çalıştığı söylenebilir. Türkçeye çeviren Genç'in "Sokaktaki Adam" ifadesi ile ana karakter sıradan ve genel bir örneğe bürünür. Bu nedenle de kitap boyunca ana karakterin isminin yer almaması anlam kazanmaktadır. Ana karakter herhangi biridir. Cenazesinden hayatına bir bakış sunduğu için Roth onu isminden soyutlamış ve anonimleştirerek hayatının muhasebesini onun kimliğinden sunmuştur.

Ana karakterde bireysel özelliklerin getirdiği farklılıklar gözlenmekle birlikte, yaşlılık dönemine özgü genel özelliklere de rastlanmaktadır. Sokaktaki Adam'da sağlık sorunlarının artması gibi fiziksel işlevlerde olumsuz değişiklikler gözlenmekle birlikte yalnızlık, yer yer ölüm korkusu gibi psikolojik özelliklere de rastlanmaktadır. Bu durum Sokaktaki Adam'ı olumsuz etkilemektedir. Çünkü yaşlı bireyin artık yaşamına bir durağanlığın hâkim olmasıyla birlikte düşünce, davranış ve alışkanlıklarında değişim gözlenmesi zorlaşır. Yenilikler kimi zaman kaygı verir ve ürkütür. Kişi artık eskisinden daha çok ben merkezlidir (Öz, 2002). Bunun yanı sıra yaşanan bireyler sağlıklarını ve iyi oluşlarını fiziksel ve psikolojik işlevlere verdikleri değerler doğrultusunda değerlendirmektedir. Pek çok yaşlı için sağlıklı ve iyi olmanın yolu bağımsız, aktif ve yararlı olmaktan geçmektedir (Fortinash ve Holoday-Worret 1999, Onat 2002, Terakye ve ark. 1992).

Tüm kitap boyunca Sokaktaki Adam'ın içinde bulunduğu gelişimsel süreci ve geleceği anlamlandırmak için Erikson'un (Erikson, 1982) son aşaması olan "Ego bütünlüğüne karşı umutsuzluk" döneminde umutsuzluğa kapıldığı ve bu umutsuzluk içerisinde geçmişe yolculuklar yaptığı görülmektedir. "Hayatın sonuyla korkunç biçimde karşı karşıya geleceğim demek? Otuz dört yaşındayım! Unutuluşa dair dertlenmek için, dedi kendi kendine... Yetmiş beş yaşına gel önce bir! Nihai felaket yüzünden acı çekmek için o uzak gelecekte zaten yeterince zamanın olacak!" Sokaktaki Adam ölüme dair korkularını hayatı boyunca barındırmaktadır. Erikson'un kuramı göz önünde bulundurulduğunda bireyin ego bütünlüğünü sağlamasının bir yolunun da ölümün yaşamın doğal sürecinin bir parçası olduğunu kabullenmek olduğu bilinmektedir. Ancak Sokaktaki Adam hayatının hemen hemen her döneminde bu varoluşsal krizi yaşamakta, ölüm gerçeğini kabullenmeye karşı direnç göstermektedir. Bu durumun sebepleri dönemsel olarak sık sık yaşadığı sağlık problemleri ve kayıplar olabilir. Çocukluğundaki hastane yaşantısı, apandisit ameliyatı geçirmesi, 56 yaşında ana kalp atar damarlarında ortaya çıkan ciddi tıkanıklık, hemen ardından babasının ölümü, 66 yaşında böbrek atardamarlarına anjiyoplasti yapılması ve sonrasında tüm bu süreçlerin bilişsel yapısında meydana getirdiği değişiklikler bu savı destekler niteliktedir. Ayrıca burada kişide kronolojik yaşının artmasıyla birlikte yaşlanmanın önlenemez bir olgu olduğu düşüncesinin de hâkim olduğu dikkat çekmektedir. Toplumsal, teknolojik ve psikolojik yeniliklerle birlikte biyopsikososyal yaşlanma kavramı etkin hale

gelmiştir; diğer ifadeyle artık yaşlanma kronolojik yaştan bağımsız olarak bireysel farklılıklara bağlı olarak kendini göstermektedir (Onat, 2002). Fakat biyolojik yaşlanmanın ilerleyen yaşla birlikte bireyin psikososyal yaşamını etkilediği gerçeği değişmemektedir. Fiziksel kayıpla birlikte gelen zorlanmalar ve bedensel değişikliklere uyum sağlamada yaşanan güçlükler yaşlı bireyin psikolojik iyi oluşunu olumsuz etkilemektedir (Öz, 2002).

Sokaktaki Adam'ın hastaneye yatış dönemlerinde çocukluğuna olan özlemi, çocukluk anılarına dönüşleri sanki regresyon mekanizması (Freud, 1949) işlevi görür gibidir. Bu savunma mekanizmasında birey zor bir durumla karşılaştığında o anki gelişim dönemine ait davranışları göstermek yerine daha önceki gelişim dönemleriyle ilişkilendirilebilecek daha ilkel davranışlar sergiler. Çocukluğunda şahit olduğu kıyıya vuran şişmiş ceset ve hastanede aynı odada kaldığı çocuğun ölümü Sokaktaki Adam'ın ölümle ilk karşılaşmaları olmuştur. Ayrıca çocukluğunda hastanedeyken hastane kuralları gereği yanında ailesinden refakatçi kalmaması bir çeşit ayrılık anksiyetesi de oluşturmuştur.

Roth Sokaktaki Adam'ın kadınlarla ilişkisini de çocukluğundan oluşturduğu örüntü ile işlemiştir. Dükkanlarında çalışan ve sürekli değişen genç kızlar, onlardan biri ile erken yaşta yaşadığı ilk cinsel yakınlaşma, yetmiş yaşına kadar bu genç kızları hayatında değiştirerek canlı tutması şeklinde geçmişin uzantısı (belki bilinçdışına itilmiş travması) olarak görülebilir. Otuzlarında iken birinci eşinden boşanması, genç ve güzel ikinci eşi Phoebe ile birlikteliği, onu genç sekreteri ve yine başka bir genç mankenle aldatması, hasta bakıcısı ile olan ilişkisi, emeklilik sitesindeki sahilde koşu sırasında ilişki teklif ettiği genç kız... Ana karakterin ellili yaşlarına kadar artış gösteren bu cinsel etkinliği aslında hala genç, diri, sağlıklı ve arzulanabilir bir erkek olduğunu kanıtlama çabası yaşlanma ve ölüme direniş gibidir. Bu ve benzer direnişleri yazar varoluşçu Frankl'ın (2009) ifadesiyle ölümlü olmayı kabul etme ve hayata anlam katma vurgusu olarak işlemiştir. Kahramanı dehşete düşüren ve ölümün apansızlığını gösteren 11 Eylül saldırısının gerçekleştiği New York'tan kaçışını *“hayatta kalmaya yönelik isteğim derinlere kök salmış bir durumda. Ben buradan gidiyorum.”* sözleriyle dile getirmiştir.

Sokaktaki Adam'ın cinselliği bir gençlik aktivitesi olarak görüp bu aktiviteyi yaşlanmadığını kanıtı olarak sunması aslında yaşlılıkla ilgili yanlış bir miti ortaya koymaktadır: *“Yaşlılıkta cinsellik son bulur.”* Toplumda yaşlanmayla birlikte cinselliğin sürmediği ve sürmemesi gerektiği fikri oldukça yaygındır; bu yaygın mite yaşlılar da ortak olmaktadır (Hobson, 1984). Her ne kadar yaşlanmayla birlikte cinsel aktivitenin içeriğinde ve sıklığında değişimler gözlene de cinsellik devam etmektedir. Cinsellikte gözlenen bu değişikliklerin sebebi ilerleyen kronolojik yaş değildir. Yaşlanmayla birlikte gelen bazı sosyal, fiziksel ve psikolojik değişikliklere ek olarak kişinin eş seçimi yaşlılıkta cinselliği bir bütün olarak etkilemektedir (Ören, Kızıltepe ve Özekes, 2016). Sağlıklı bir cinsel yaşamın diğer yaşam alanlarını etkilediği göz önünde bulundurulduğunda, yaşlılıkta da cinsel yaşamın korunması ve iyileştirilmesi yaşlının fiziksel ve psikolojik sağlığını olumlu etkileyecek, iyi oluş ve yaşam doyumuna katkıda bulunacaktır (Kütmeç, 2009).

Kanser hastası olan reklamcı arkadaşı Ezra'nın telefon konuşmasında *“depresif olmaya vaktim yok.. Bütünüyle konsantre olmuş durumdayım.. Reklamcılık hatıralarımı yazmaya başladım. Gitmeden*

önce gerçeklerle yüzleşmelisin aslanım. Eğer yaşarsam güzel şeyler yazacağım... Eğer bu hatıratı yazabilirsem insanlara kim olduğumu söylemiş olacağım. Eğer bunu yapabilirsem yüzümde bir gülümsemeyle öleceğim.” şeklindeki ifadeleri bireyin kendisini anlatan bir eser geride bırakma çabası olmakla birlikte diğer karakterlerin yaşlılıklarında resim yapma, hatıralarını yazma, kuyumculuk gibi eserler ortaya koyma çabaları varoluşçu May'ın (1987) ifadesiyle bir çeşit ölümden sonra da var olma ve yaratma cesaretidir. Bu noktada Sokaktaki Adam'ın varoluşunu ölümden sonra devam ettirme çabası olduğu göze çarpmaktadır.

Sokaktaki Adam'ın ölümle ilgili yaşadığı kargaşaya bir diğer açıklama da Dehşet Yönetimi Kuramı (Greenberg, Pyszczynski ve Solomon,1986; Solomon, Greenberg ve Pyszczynski, 1991) çerçevesinde getirilebilir. Dehşet Yönetimi Kuramı'na göre birey ölümün farkındadır ve ölümden korkmaktadır. Bu korku ve güdü kişide motivasyonel bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Kişi bu farkındalık ve korku sayesinde birçok güdüyle baş başa kalmaktadır Pyszczynski, Greenberg ve Solomon, 1997). Güdünün dışavurumu kendini koruma, ölümlü olduğunu bilme ve ölümden kaçamayacağını farkında olma şeklindedir; kişi buna rağmen uzun vadede yaşamak istemektedir. Tüm bu çelişkiler kişide beraberinde bir dehşet duygusu yaşatmaktadır. Bilinçaltında yer eden bu dehşet duygusuysa kültürel dünyanın yapılandırılması ve bu yapılanmanın sürdürülmesiyle kontrol altına alınır (Doğulu ve Uğurlu, 2015). Yazar kitabın başından sonuna kadar Dehşet Yönetimi Kuramı ve varoluşçuluk ile insanın ölümlü olma karşısında nasıl dayanılmaz bir sarsıntı yaşadığını ve bununla başa çıkmak için hayatını ölüme karşı durarak nasıl yaşadığını özellikle işlemiştir. Kitap boyunca ana karakter gerek önceki yaşantısı gerekse son dönemdeki sağlık problemleri sebebiyle yaklaşan ölümün ayak seslerini duyar hale gelmiştir. Ancak resim dersi vermesi gibi daha önce yapılandırmış olduğu kültürel dünyasını sürdürmesiyle bu dehşet duygusunu kontrol altına almaktadır. Diğer bir ifadeyle ölümün getirdiği korkunun sesini kısmaktadır. Bütün bunların yanı sıra kitapta ölüm olgusunun yaşlı insanlar üzerinden işlendiği gözlemlenmektedir. Bu durum ölümün gelişimsel dönemde daha çok yaşlılığa atfedilmesi ve yaşlılıkta yaşanan ölüm endişesi gibi genel yargılardan dolaydır. *“Herhangi bir biçimde göze batan yanları, aşırılıkları ya da sakatlığı olan biri değildi, peki o zaman neden bu yaşında aklındaki ölüm düşüncelerinden kurtulamıyordu?”* (s: 23) ifadesinde görüldüğü gibi aslında ölüme karşı çaresiz bakış açısı yaşlılık döneminden önce de görülmektedir. Bu duruma bakarak aslında *“yaşlılar ölümden korkar, yaşlılar ölümü sık düşünür”* gibi genellemelerin her zaman geçerli olmayacağı göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü bu tip düşünceler bireyin özgül yaşam olaylarıyla ilişkili olarak genç yaşta da görülebilir.

Roth karakterler üzerinden kurduğu yaşlılık tanımını genel olarak bir çöküş, sağlıksızlık, umutsuzluk, pişmanlık bakış açısıyla verse de nispeten daha olumlu bakışlara sahip karakterler de sunmuştur, ancak bu karakterler ana karakterin kendisiyle mukayesesi için bir referans niteliğindedir. Bu referans en çok kendisinden altı yaş büyük ve yüzü tıpatıp kendisine benzeyen abisi Howie ile olan ilişkisinde görülmektedir. *“Howie'den nefret ediyordu çünkü sapasağlamdı. Howie'den nefret ediyordu çünkü hayatında hiç hastaneye yatmamıştı, çünkü hastalık nedir bilmezdi, çünkü vücuduna hiç neşter değmemişti, çünkü altı atardamarına birden stent takılmamış, göğüs kafesi duvarına, kardiyoloğu tarafından telaffuzunu ilk kez duyduğu defibrilatör adlı bir kalp alarm sistemi yerleştirilmemişti. Ondan*

nefret ediyordu çünkü aynı anne ve babanın çocukları olmalarına ve birbirlerine çok benzemelerine karşın, Howie onlardan fiziksel dayanıklılığı, o ise kalp ve damar sorunlarını miras almıştı.” ifadelerinden de görüleceği üzere yaşça daha büyük olmasına ve aynı anne babadan olmalarına rağmen sağlıklı yaşlanan bir ağabeyin sağlıklı olma hali sürekli hastalıkları ile uğraşan kardeşi referans alınarak tanımlanmaktadır. Burada yaşlılık sürecinin her birey için ayrı bir örüntü oluşturduğu vurgusu yapılmaktadır.

Günümüz değişen ve gittikçe bireyselleşen toplumda akrabalık ve aile bağları gittikçe zayıflamıştır. Zayıflayan bu bağlara rağmen aile bağlarına dayalı sevgi ihtiyacı yaşamın her döneminde kendini göstermektedir. Bu sevgi ihtiyacı yaşamın her döneminde geçerli olmakla birlikte; yaşlılıkta bu ihtiyacın olmadığı düşüncesiyle karşılanmayan sevgi, yaşlıyı yalnızlığa ve ardından depresyona sürüklemektedir (Öz, 2002). Nitekim Sokaktaki Adam ailesi ile olan yakın bağlarını kaybetmesine rağmen sevgi ihtiyacını hiç kaybetmemiştir. Karakterin oğullarıyla görüşmemesi, onu seven kızıyla da sağlam bir iletişim kuramaması, yakınlarıyla bağ kurmada zorluk çekmesi, arasının iyi olduğu ağabeyiyle iletişimini de kendisinden daha dinç bir hayat sürmesini kıskanarak zamanla azaltması Sokaktaki Adam’ı ilerleyen süreçte yalnızlığa ve sevgi ihtiyacını karşılamaya yönelik yeni arayışlara sürüklemektedir. Bu durum Erikson’un kuramı açısından değerlendirildiğinde Sokaktaki Adam’ın gençlik ve ilk yetişkinlik dönemlerinde doyurucu ve sağlıklı ilişkiler kuramamasının, çocuklarıyla yeterli iletişimi sağlayamamasının ilerleyen dönemlerde yaşayacağı umutsuzluğun sebepleri olabileceği düşünülmektedir.

Sokaktaki Adam yaşlanmayla birlikte gelen emekliliğin ardından, emeklilerin çoğunlukta olduğu bir siteye taşınmış ve orada resim dersi vermeye başlamıştır. Bu durum aslında onun emeklilik hayali olsa da ilerleyen zamanlarda aradığını bulamamış, sıkılmış, kızına yakın bir yerlere taşınmak istemiştir. Buraya taşınma kararında torunlarıyla vakit geçirmeyi ve onlarla ilgilenmeyi de kendisine neden olarak sunmuştur. Burada kişinin yararlı olma ihtiyacının yanı sıra aslında emekliliğe hazır olmadığı ve emekliliğe uyum sağlayamadığı savı öne sürülebilir. Birey emekliliğe henüz hazır değilse bireyde bir boşluk hissi görülebilir; üretkenlik ve statü kaybı kişisel ilişkilerde ve maddi durumda kayıplara sebep olabilir (Karataş, 2000). Emekliliğe uyum bireyin emekliliğe yönelik algısına bağlıdır. Birçok kişi için emeklilik değişik aktiviteler, yeni deneyimler olarak olumlu şekilde tasvip edilirken kimileri için rol kaybı, fiziksel tükenme, anlamsızlık ve duygusal boşluk gibi olumsuz şekilde algılanmaktadır (Geçtan, 1984). Resim kursuna katılan yaşlı bireylerin çoğu yalnızlık çekmekte ve birbirlerine sığınarak teselli bulmakta, resim yapmayı bahane olarak kullanıp genelde ilerleyen hastalıklarından bahsetmektedirler. İlerleyen yaşlarda sağlık sorunları önemli konu haline gelmektedir. Kitapta bireyler birbirinin ismini bilmediği halde birbirini hastalıklarıyla tanımaktadırlar. Resim kursuna katılan Millicent eşini kaybetmiş ve yalnız kalmış bir kadındır. Geçirdiği ameliyatlara ve hastalık yüzünden gün içinde bile sık sık dayanılmaz ağrılar çektiğini ve ilaçların etkisiz olduğunu belirtmektedir. *“Ne olsa işe yarardı biliyor musun? O kayıp sesin tınısı. Sevdiğim sıra dışı adamın sesi. Eğer o burada olsaydı, bence tüm bunlara katlanabilirdim. Ama onsuz yapamıyorum.”* (s: 55). Yaşlı kadının bu cümleleriyle yas sürecinin ve sevdiğini kaybetmenin onun hayatını nasıl tamamıyla etkilediğini görülebilmektedir. Normal yas tepkisi ortalama 6-12 ay sürmektedir;

oysa Millicent'in eşi seneler önce ölmüş olmasına rağmen hala yoğun şekilde kaybın acısını yaşamaması, daha sonrasında ise intihar etmesi nedeniyle yaşadığı yas tepkisinin normal yas olmadığı, tedavi gerektiren bir yas süreci olduğu söylenebilir. Ayrıca Millicent'in yukarıda alıntılanan sözleri yaşlılıkta eşlerden alınan sosyal ve duygusal desteğin önemine de işaret etmektedir. Benzer bir üzüntüyü Sokaktaki Adam'ın "*Keşke hala Phoebe'yle birlikte olsaydı, keşke Phoebe şimdi onun yanında olsaydı, ...keşke Phoebe'yi bu şekilde yaralamış olmasaydı, keşke ona haksızlık etmiş olmasaydı, keşke yalan söylememiş olsaydı..*" şeklindeki düşüncelerinde de görmekteyiz. Erickson'ın son evresine ilişkin ifadelerde de buna benzer biçimde keşkelik cümleler görülmektedir. Bu ifadeler geçmişte verilen yanlış kararların, yaşlılık sürecinde kişinin hayatını ne derece kabusa çevirebileceğini bütün çıplaklığıyla göz önüne sermektedir. Ana karakterimiz yalnız yaşamayı sebebiyle sosyal desteği kızı Nancy ve abisi Howie'den almakta, hastane süreçlerinde ve en umutsuz anlarında onlara sarılmakta, ancak zaman zaman kızı ve abisinden ihtiyacı olan sosyal desteği alamamaktadır.

Yaşamının son zamanlarında aile desteğinden yoksun olması durumu Sokaktaki Adam'ın yaşlılığın getirdiği zorluklara karşı dayanıklılığını azaltmaktadır. Bunun yanı sıra arkadaşlık ilişkilerinin zayıflaması, kuşaklar arası ilişkilerden mahrum olması ve medeni durumu (boşanmış ve hiç evlenmemiş yaşlı erkeklerin sosyal izolasyona en yatkın grup olması) Sokaktaki Adam'ın "yalnızlık" etkenine doğru giderek sürüklenmesine sebep olmaktadır.

Yaşlılık döneminde öz saygı, algılanan kontrol, öz yeterlik ve kendini kabul olmak üzere dört önemli kişilik kaynağı bulunmaktadır (Anderson, 2008). Öz saygı değerlerden, amaçlardan ve niyetlerden doğmuş olan kendilik değeridir. Yaşlı yetişkinlerde olumlu bilişsel, fiziksel ve psikolojik sonuçların önemli bir belirleyicisi yakın çevre üzerindeki kontrol algısıdır. Yaşlı kişiler ileri yaşla birlikte kayıplarla karşılaştıklarında kontrolü sürdürmek isterler. Kontrol duygusuna sahip olma bireylere yaşama aktif bir biçimde katılma, bağımsız olma, öz sorumluluğu alabilme ve olayları düzenleme ve yönlendirme imkanı verir. Öz yeterlik yapmak istediğimiz şey de başarıya ulaşacağımız inancını anlatır. Kendini kabul ise şimdiki ve geçmiş yaşamın kabulünü vurgulayan kendini gerçekleştirme, olgunluk ve optimal işlevselliğin bir yanısıdır. Bütün bu kaynaklar göz önünde bulundurulduğunda Sokaktaki Adam'ın yaşlılıkta önemli olan bu kişilik kaynaklarını yitirmeye başladığı açıkça görülmektedir. Bunun yanı sıra değişmeye ya da felakete uyum ya da ondan iyileşebilme olarak tanımlanan dayanıklılığın da giderek azaldığı görülebilmektedir.

Zaman algısı konusunda Roth zamanın yaşlanana kadar çok hızlı geçtiğini, ama yaşlılıkta zamanın sanki ilerlemediğini düşünmektedir. Bunun altında yatan faktörlere baktığımızda; gençken çok fazla uyarıcıyla etkileşimde olmaları, sosyal bağlarının geniş olması, yapmaları gereken rol ve görevlerin fazla olması gibi onları meşgul edecek birçok etmenden dolayı zaman kavramı onlar için hızla geçen bir obje gibi gelmektedir. Yaşlanmayla birlikte bu yoğunluğun azalması ve sağlık sorunlarından dolayı çekilen acıların artmasıyla bir an önce zamanın hızlı geçmesini istemektedirler. Zamanla önem verilen şeylerin ne kadar da farklı bir şekilde değişebileceğinin güzel bir kanıtı olan kitaptaki şu söz önemli bir örnektir: "*Gençken önemli olan vücudun dışı, dıştan nasıl görüldüğüdür. Yaşlandığındaysa, içte olan*

önemli oluyor ve insanlar nasıl görüldüğünü önemsemeyi bırakıyor.” Fiziksel özelliklerin geçici olması ve benlik bütünlüğünü koruyacak bir karakterin önemi bu sözlerle daha iyi idrak edilmektedir. Sokaktaki Adam’ın saat satan bir adamın çocuğu olması fikri ölüm temasıyla birlikte düşünülmelidir; zamanın geçişi insan için dehşet vericidir.

Yaşlılık Kuramları Açısından Kitabın Ele Alınışı

Yaşlılık döneminde Sokaktaki Adam artık eski iş arkadaşlarının da ölüm ya da hastalık haberlerini almaya başlamaktadır. Ölen arkadaşları için üzüldüğü kadar ölümün ona daha da yaklaştığı hissi Sokaktaki Adam’ı çaresiz bir konuma sürüklemektedir. Vasiyetnamesini ara ara güncellemesi yaklaştığını düşündüğü ölüme bir tür hazırlık olarak düşünülebilir. Ayrıca arkadaşlarının yaşlılık hakkında farklı bakış açıları olduğu görülebilmektedir. Örneğin bir arkadaşı hastanede tedavi görmekte, antidepresan, sakinleştirici, uykusuzluk için ilaç aldığını, titremeler ve hareketlerinde yavaşlık olduğunu belirtmektedir. Bilindiği gibi depresyon yaşlılıkta sık görülen psikiyatrik bozukluklardandır ve yaşlılık depresyonunun en belirgin belirtileri somatik yakınmalar, uyku bozuklukları, melankolidir; bu örnekte depresyonun yaşlı bireydeki yansıması görülebilmektedir. Kahramanın başka bir arkadaşıyla yaptığı görüşmede ise aslında yaşlılığa karşı genellenen olumsuz, kötümser betimlemeler yerine kişinin içinde bulunduğu durumu en makul şekilde kabullendiği, sadece kabullenmekle kalmayıp tat alabildiği anlatılmaktadır. Kanser hastası olan iş arkadaşı hastalığının kötüye gittiğini bildiği halde hiç depresif olmadığını, aksine depresif olmaya vaktinin olmadığını belirtmekte, kanserden sonra kitap yazma hayali için harekete geçtiğini ve böylelikle hayata daha çok bağlandığını söylemektedir. Yaşlılıkla ilişkili kuramlardan biri olan Süreklilik Kuramı (Havighurst, 1953) açısından bu durum bu kişinin yeni rolleri ve durumları kabullenip çevreye, hayata olan uyumunu sürdürmesi olarak ele alınabilir. Ayrıca bireyin bu durumu depresyonun yaşlı bireyler için kaçınılmaz bir son olmadığını göstermektedir, ileri yaştaki insanlar da kayıplara rağmen geliştirdikleri dayanıklılık, kendini kabul gibi psikolojik kaynaklar sayesinde hayatlarından zevk almaya ve aktif kalmaya devam edebilmektedirler.

Benzer şekilde Sokaktaki Adam’ın emeklilikle birlikte reklamcılık rolünü bırakması; kendisi gibi yaşlıların bulunduğu bir sahil kasabasına taşınıp burada resim dersleri vermeye başlaması da “Süreklilik Kuramı”nı hatırlatmaktadır. Bu kuram bireyin sosyalizasyon sürecine odaklanmakla birlikte yaşam boyu devam eden tüm öğrenmelerin bireyin yaşamında etkili olduğunu vurgular. Yaşlılık için önem arz eden başarılı yaşlanmaysa sağlığı koruyucu önlemler almayı, moral desteği sağlamayı ve en önemlisi toplumsal ağların genişlemesini ifade eder. Yaşlı bireyin fiziksel, bilişsel ve sosyal yaşam kalitesini arttıran unsurlara sahip olması onun bağımsız bir yaşam sürmesine katkıda bulunur (Baran, 2008). Bu kuram kapsamında ana karakter artık eski rollerini bırakmakta ve yeni roller edinmektedir. Bu şekilde yaşamında bir kesinti söz konusu olmamaktadır. Kişi yeni bir aktivite olarak resim yapmayı hayatına koymakta, bu yolla kendi yaş grubuyla iletişimini sürdürmektedir.

Kitap çerçevesinde göz önüne alınabilecek başka bir kuramsa “Etiketleme Kuramı” (Canatan, 2018)dir. Bu kurama göre yaşlı birey toplum tarafından hangi sınıfta yer aldığını düşünmektedir; bu

etiketleme ve sınıflandırmanın ardından davranışlarına yön vermektedir (Akçay, 2011). Yaşlı bireyler başta olmak üzere farklı gelişim dönemindeki her birey sosyo-psikolojik kimliklerini diğerlerinin kendilerine karşı tutum ve davranışları ölçüsünde şekillendirmektedir (Kuruoğlu ve Salman, 2017). Sokaktaki Adam kendini emekli olarak etiketlemekte, bu yüzden yaşam alanını değiştirmekte, emeklilerin çoğunlukta yaşadığı bir semte taşınmakta ve emekli gibi davranmaya çalışmaktadır. Diğer ifadeyle etiket ve nesnesini uyumlu hale getirmeye başlamaktadır.

Öte yandan taşındığı yerin izole bir ortam olması toplumdaki yavaş yavaş geri çekilme süreci olarak tanımlanabilir. Bu da Yaşamdan Geri Çekilme Kuramını (Cumming ve Henry, 1961) akıllara getirmektedir. Bu kurama göre yaşlının sosyal ilişki ve rollerini sürdürmede artık eski enerji ve yeterliliği bulunmamaktadır (Demirbilek, 2005). Fiziksel etkinliğin azalmasıyla birlikte yaşlının toplum içindeki rolleri azalmakta ve tüm bu kayıplar yaşlının toplumsal ilişkilerinin zayıflamasına sebep olmaktadır. Böylece yaşlıda bir içe çekilme söz konusu olur (Akdemir ve ark., 2007). Sokaktaki Adam'ın *"Pek çok ihtiyar gibi o da azaldıkça azalıyordu ve amaçsız günlerini ve belirsiz geceleri ve aciz biçimde fiziksel bir çöküşe katlanışı ve ölümcül bir umutsuzluğu ve bekleyişi, bir hiç için bekleyişi sonuna kadar götürecekti."* sözlerinde Geri Çekilme Kuramına ilişkin bir örnek görülmektedir. Ayrıca Sokaktaki Adam'ın kardeşi Howie ile iletişimini koparması, arkadaşlarından ve sevdiklerinden uzakta emekliler sitesine çekilmesi, son ameliyatında kimseyi aramayarak hastaneye tek başına yatışında yaşamdan geri çekilme ve sosyal çöküş kuramlarının örneği sergilenmektedir. Bu çekilme örnekleri ile birlikte Sokaktaki Adam emekliler sitesinde resim kursu açarak, orada akranları ile vakit geçirerek, yüzme ve koşu etkinliklerine katılarak Aktivite Kuramına (Lemon, Bengtson ve Peterson, 1972) ve Sosyal Alışveriş Kuramına (Dowd, 1975) ilişkin örnekler de sergilenmektedir. *".. Çoğunun derse gelme sebebi onun dersi verme sebebinin aynıydı. Diğer insanlarla tatminkar bir ilişki kurmayı istiyorlardı...her hafta dostça bir neşe içinde bir araya gelseler de, sohbet dönüp dolaşıp hastalık ve sağlık meselelerine geliyordu, artık hayat hikayeleriyle hastalıklarının hikayeleri özdeş hale gelmişti...İstisnasız hepsi, bazen şaka yollu bazen ciddi biçimde, artan hafıza kayıplarından yakınıyorlar ve ayların, mevsimlerin, yılların ne kadarda hızlı geçtiğinden ve hayatın nasıl da artık aynı hızla ilerlemediğinden bahsediyorlardı."* Yaşlılık dönemi fiziksel özellikleri ve bedensel bozuklukları bu grubun temel odak noktası haline gelmekte, Sokaktaki Adam ise içerisinde bulunduğu sosyal ortamdaki memnuniyetsizliğini bu şekilde dile getirmektedir.

"Yaşam Boyu Sermaye Kuramı"na (Estes, Biggs ve Phillipson, 2003) göre ise daha önceden sahip olduğu fiziksel, psikolojik ve sosyal birikimler olumluysa birey aktif bir yaşam sürebilir. Bu durumda bireysel çevre ve etmenler kişinin toplumsal ve kültürel sermayesini etkilemektedir. Mevcut bilgi ve deneyimlerden yararlanılması yaşam boyu elde edilen birikimler sayesinde yaşlılığın daha anlamlı hale gelmesini sağlamaktadır (Müftüler, 2018). Ancak Sokaktaki Adam kronik kalp hastalığı, yalnızlık duygusu, akran gruplarını yitirmesi, başarısız evlilikleri, çocuklarıyla kopuk ilişkisi sebebiyle aktif bir yaşam sürememektedir. Çocukluktan gelen rahatsızlıkları, eşini aldatması gibi durumlar önceki yaşamından gelen olumsuz sermayelerdir ve aile ilişkisi pek güçlü gözükmemektedir. Çocuklarıyla fiziksel ve duygusal uzaklığı, yalnız yaşaması önceki hayatını sorgulamasına sebep olmaktadır. İş hayatında sahip olduğu arkadaşlarını kaybetmesi beraberinde birçok olumsuz duygu durumuna sebep olmaktadır.

Sokaktaki Adam'ın kurduğu sorunlu etkileşimler göz önünde bulundurulduğunda yaşlılığında da kendisini sürdüren ya da yeni ortaya çıkmış birçok uygunsuzluk Sembolik Etkileşim Kuramı (Mead, 1934) tarafından yordanmaktadır. Bu kuram insanların sembollerle yaşadığını varsaymaktadır. İnsan davranışlarıysa bu sembellere dayanarak ortaya çıkar. Kişi kendisinin ve diğerlerinin davranışlarını bu şekilde anlamlandırır (Hallaç ve Öz, 2014).

Sokaktaki Adam'ın gençlik yıllarındaki olumlu benlik algısı zaman içinde aşınmış görünmektedir. Bu durum ise yaşlılıkla ilintili olarak Etiketleme Kuramı ile açıklanabilir. Aksine, resim tutkusu ve resim derslerine başlamaktaki en önemli motivasyonu olan "çapkınlık" gibi kalıcı rol ve özellikleri ise Yaşam Rotası Kuramına (Dannefer, 1984) göre anlamlı görünmektedir. Bu noktada birbirleriyle çelişir görünen kuramların bile insan yaşamı içinde tutarlı bir birliktelik gösterebileceğini söylemek mümkündür.

Kitapta bir karakterin ağzından dökülen "*Yaşlılık bir savaştır canım, bir şununla bir bununla savaşırsın. Acımasız bir savaştır ve en zayıf halindeyken, eski halinden eser yokken verdiği bir savaştır.*" sözlerinde yaşlılığa ilişkin olumsuz ve umutsuz bir bakış görülmektedir.

Sokaktaki Adam'ın ilk mezarlık yaşantısı babasının cenaze töreninde olmakta ve "*Doğduğum gündün bu yana o yüze bakıyorum- babamın yüzünü gömmeyi bırakın!*" şeklinde içsel sancılarda kendini babasının yerine koyarak kendi ölüm provasını yaptığı görülmektedir ve Sokaktaki Adam bu durumu "*Gömülmenin ne anlama geldiğini artık biliyorum. Bugüne dek bilmiyordum.*" sözleri ile açıklamaktadır. Son ameliyatından önce bir mezar kazıcısı ile yaptığı bir mezarın nasıl kazıldığına ilişkin konuşmalar kendi cenazesinin provasını yapmak olarak düşünülebilir ve bu yaşantı ölümü onun gözünde daha somut hale getirmekte ve artık ölümü kabul etmekte, denilebilir. Ölümü kabullenmeye başlamasından sonraki süreç ise ego bütünlüğüne yönelmek olacaktır. "*Annesi seksen yaşında ölmüştü, babası doksan yaşında. Onlara yüksek sesle 'Ben yetmiş bir yaşındayım' dedi. 'Oğlunuz yetmiş bir yaşında.' 'Güzel. Yaşadın.' diye cevap verdi annesi, babası da 'Geçmişine bak ve kefaretini ödeyebileceğin şeylerin kefaretini öde ve elinde kalanla elinden gelenin en iyisini yap.' dedi.*" ifadesi buna işaret etmektedir. Yazar Sokaktaki Adam'ın ölümü kabullenmesinin ardından ölümüne yürümesine izin vermekte ve son ameliyatından bir daha uyanmamaktadır. Roth bununla sanki en başından beri Sokaktaki Adam'ın ölümü farketmesini, direnip kaçmak yerine gerçeği kabul ederek yaşamını daha anlamlı kılmasını istercesine her seferinde onun ölümlü olmayı bilmesini, pişmanlıkları ve hataları ile yüzleşmesini istemektedir. Böylece yazar nasıl yaşadığımızın nasıl yaşlanacağımızı belirlediği ve ölümlülük gerçeği ile yüzleşip anlamlı bir hayat sürmemiz gerektiği mesajını vermektedir.

SONUÇ

Sokaktaki Adam kitabı yaşlılığın insanın gelişimsel evreleri içinde en önemli olanlarından biri olduğunu göz önüne sermektedir. Bu evrenin huzurlu, istenilir biçimde geçirilebilmesi için bireyin o zamana gelene dek yaşamında psikolojik, biyolojik ve sosyal edinimlerinin ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır. Dehşet Yönetim Kuramı insanın en temel güdüsünün hayatta kalma isteği varsayımına

dayanır. Ancak, evrimsel gelişimin bir sonucu olan bu isteğin aksine insan, entelektüel bir varlık olması dolayısıyla diğer hayvanlardan farklı olarak ölümlü olduğunun bilgisine de sahiptir. Bu bilgi insandaki kaygının en temel kaynağıdır. Sokaktaki Adam ömrünün hemen her döneminde ölümlülük bilgisinden acı duymuş ve bu sebeple geliştirdiği kaygıyı gidermek için türlü yollara başvurmuştur. Nihayetinde bu korkusunu kabullenmiş ve onunla özdeşleşerek şu cümleyi kullanmıştır: “Gerçekliği yeniden yapamaz insan, olduğu gibi kabul etmeli onu.”

KAYNAKLAR

- Akçay, C. (2011). Yaşlılık kavramlar, kuramlar ve yaşlılığa hazırlık. Kriter Yayınları, İstanbul
- Akdemir, N., Çınar, F. İ., ve Görgülü, Ü. (2007). Yaşlılığın algılanması ve yaşlı ayrımcılığı. *Turkish Journal of Geriatrics*, 10(4), 215-222.
- Anderson, E. (2008). *Cognitive change in old age.*, R. Jacoby, C. Oppenheimer, T. Denning, A. Thomas, Oxford Textbook of Old Age Psychiatry içinde Oxford Univ. Press.
- Baran, A. (2008). Yaşlılıkta sosyalizasyon ve yaşam kalitesi. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 1(2), 86-97.
- Canatan, A. (2018). İkinci Kuşak Gerontoloj Kuramları, Temel Gerontoloj , Yaşlı Bakımı Kitap Serisinde, Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik, Ankara.
- Cumming, E. ve Henry, W. E. (1961). *Growing Old: The Process of Disengagement*. New York: Basic Books
- Dannefer, W. D. (1984). *Adult Development and Social Theory: A Paradigmatic Reappraisal*. *American Sociological Review*, 49, 100-116
- Demirbilek, S. (2005). *Sosyal Güvenlik Sosyolojisi*. Legal Yayıncılık, İstanbul.
- Doğulu, C., ve Uğurlu, N. S. (2015). Dehşet yönetimi kuramı üzerine bir derleme. *Türk Psikoloji Yazıları*, 18(35), 33.
- Dowd, J. J. (1975). *Aging as Exchange: A Preface to Theory*. *Journal of Gerontology*, 30, 584-594
- Erikson, E. (1982). *The Life Cycle Completed*, New York, Norton.
- Estes, C. L., Biggs, S. ve Phillipson, C. (2003). *Social Theory, Social Policy and Aging*. Glasgow: Open Univ.Press.
- Fortinash K. M. ve Holoday-Worret P. A. (1999). *Psychiatric mental health nursing*. St.Louis, Mosby Inc.
- Frankl, V.E. (2009). *İnsanın Anlam Arayışı*, çev. Selçuk Budak. Okyanus Yayınları, İstanbul.
- Freud, S. (1949). *An outline of psychoanalysis*. W.W. Norton and Co. New-York
- Geçtan, E. (1984). *Çağdaş Yaşam ve Normal Dışı Davranışlar*. Maya Yayınları (3), Ankara.
- Greenberg, J., Pyszczynski, T. ve Solomon, S. (1986). The causes and consequences of a need for selfesteem: A terror management theory. R. F. Baumeister, (Ed.), *Public self and private self* içinde (s.189-192). New York: Springer-Verlag.
- Hallaç, S., ve Öz, F. (2014). Aile kavramına kuramsal bir bakış. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 6(2), 142-153.
- Havighurst, R. J. (1953). *Human development and education*. White Plains, NY: Longmans Hobson K.G.
- (1984). The effects of aging on sexuality. *Health Soc Work*, 9(1), 25-35.
- Karataş, S. (2000). Sosyal değişim ve yaşlılık, antropoloji ve yaşlılık, G. Erkan, V. Işıkhani (Ed), H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu (6), 152-162 Ankara.
- Kuruoğlu, H., ve Salman, S. (2017). Medyada yaşlılık ve Türk sinemasında yaşlılık temsili. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 1-23.

- Kütmeç, C. (2009). Kadınlarda cinsel fonksiyon bozukluğu ve hemşirelik bakımı. Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi, 4(12), 111-36.
- Lemon, B. W., Begtson, V. L. ve Peterson, J. A. (1972). An exploration of the activity theory of aging: Activity types and life satisfaction among in-movers to a retirement community. Journal of Gerontology , 27, 511-523.
- May, R. (1987). Yaratma Cesareti, çev. Alper Oysal. Metis Yayınları, İstanbul.
- Mead, G. H. (1934). Mind, Self, and Society. The University of Chicago Press, Chicago.
- Müftüler, H. G. (2018). Yaşlılar açısından yaşlılık gerçeği. Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 2(1), 93-129.
- Onat, Ü. (2002). Sosyal politikalar açısından yaşlılık. Yeşim Gökçe-Kutsal (Ed.), Geriatri içinde (s.266-276) Ankara: Hacettepe Üniversitesi Geriatrik Bilimler Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- Ören, M., Kızıltepe, R., ve Özekes, B. Ç. (2016). Yaşlılıkta cinsellik. Ege Tıp Dergisi, 55.
- Öz, F. (2002). Yaşamın son evresi: yaşlılık psikososyal açıdan gözden geçirme. Kriz Dergisi, 10(2), 17-28.
- Pyszczynski T., Greenberg J. ve Solomon S. (1999). "A Dual-Process Model of Defense Against Conscious And Unconscious Death-Related Thoughts an Extension of Terror Management Theory". Psychological Review 106/4, 835-845.
- Roth, P. (2012). Sokaktaki Adam, Çev: Kaya Genç, 2. Baskı, Yapı Kredi Yayınları. İstanbul.
- Solomon, S., Greenberg, J. ve Pyszczynski, T. (1991). A terror management theory of social behavior: The psychological functions of self-esteem and cultural worldviews. M. P. Zanna, (Ed.), Advances in experimental social psychology içinde (s.93-159). New York: Academic
- Terakye, G., Öz, F. ve Üstün, B. (1992). Yaşlılara hizmet veren kurumlarda çalışan görevlilerin yaşlılığa bakış açısı. "Sağlıklı Yaşlanma" Uluslararası Hemşireler Birliği 1992 Teması-Sempozyum Kitabı, Ankara, 296-304.